

Mens en natuur: binnen of buiten ?

Rob Leopold

In de hoop in de veelheid aller verschijnselen een zeker begrip te ontwikkelen bedienen we ons als mens wel eens van deze of gene systematische theorie.

Voorzover zo'n theorie consistent blijkt, d.w.z. binnen eigen bestek coherent is hij, zoals de Poolse filosoof en schrijver Stanislaw Lem eens zei, "noch onwaar, noch nutteloos". In principe bestaat er een grenzeloze hoeveelheid mogelijke interpretaties van de werkelijkheid - of van elementen daarvan - die aan de eis van interne consistentie voldoet. Er is geen eind. En: "Wo man es packt, da ist es interessant," zei Goethe.

Voorwaarde voor een wetenschappelijke theorie is, dat hij voortdurend aan de concrete werkelijkheid wordt getoetst en aangepast. Een werkzame theorie heeft *per definitie* een open, en nimmer een afgerond, absoluut en definitief karakter. Met name sedert Descartes wordt de werkelijkheid echter door veel halfgerijpte filosofen onderverdeeld in twee *streng gescheiden* compartimenten: de mechanisch meetbare, materiële, uitwendige (zg. "objectieve") en de niet

als zodanig onder te brengen, immateriële, inwendige (zg. "subjectieve"). Onze hele westerse cultuur lijkt van deze strenge, rationalistische en puur theoretische dichotomie doortrokken. Alles is netjes gecompartmenteerd in wat "meetbaar" is en "niet meetbaar", "concreet" en "abstract", "wetenschappelijk" en "niet wetenschappelijk", "universeel" en "individueel", "mannelijk" en "vrouwelijk", "cultuur" en "natuur" - elk met liefst zo duidelijk mogelijk omschreven rolpatroon en werkterrein.

Er lijkt een duidelijk en op het eerste gezicht handzaam onderscheid tussen beide polen te bestaan, zo duidelijk, zoals de volksmond zegt, als tussen dag en nacht. En in *globale* zin is een dergelijk onderscheid ook zeker functioneel. Volgens dezelfde volksmond kan een kind de was doen.

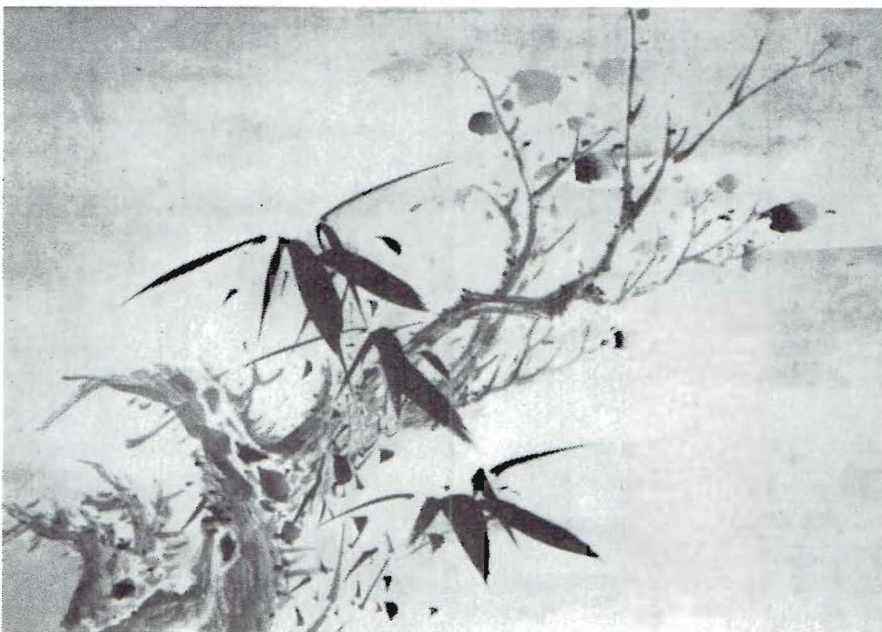
In feite echter gaat het uitsluitend om een duidelijkheid "op afstand", en in grote lijn. De duidelijkheid ervan is slechts tot dáaraan toe.

In de concrete, en zeker in de natuurlijke werkelijkheid, blijkt het bijzonder moeilijk vast te stellen waar, en wanneer,

de nacht nu eigenlijk het *allerdiepst* is, en waar het daglicht waarlijk *optimaal* genoemd kan worden. Zó duidelijk ligt het blijkbaar óók weer niet. En voor het ochtendgloren in september en de schemer van april is deze vraagstelling in feite weinig relevant. Een à te rationele, algemene definitie van de *werkelijkheid*, een à te duidelijk omlijnd *houvast* ontglipt ons in het veld. Daar ligt het alles meer verweven. De natuurlijke werkelijkheid bestaat in overgangen. Dáar ligt de werkelijke praktijk. Een practicus kan weinig met een al te strikte en globale visie. En wie zich, midden in het veld, krampachtig blijft fixeren op de "helderheid" en "puurheid", op de "handzaamheid" van het zo prettig onvermengde à priori, gaat schromelijk voorbij aan wat er vóór hem ligt. Zijn bril bekijkt een Mondriaan-schilderij.

Er is wetmatigheid en dualisme; maar dat geeft ons hoogstens wat globale uitgangspunten. Ook yin en yang zijn hoogstens richtlijn, meer ook niet. Het is ermee als met de woorden, die, zoals de filosoof Oldewelt zo mooi zei "werken als de polsstok; die je op het juiste moment moet weten los te laten". Richtlijnen zijn aanzet, medium, maar nooit en nimmer eindpunt. Juist in hun dynamiek en in hun transparantie ligt hun waarde en hun functionaliteit. Dialectiek werkt als de ademhaling.

Zo is het ook met definities van wat "natuur" nu eigenlijk zou zijn. We komen hier op interessant gebied. Er is een opvatting dat natuur allereerst spontaan is, dat ze zichzelf ontplooit volgens principes die ons ver te buiten gaan. Gelukkig: dat is waar. Maar iedere oecoloog weet ook, dat natuurlijke patronen het gevolg zijn van twee complementen: werking van *binnenuit*, invloed van *buitenaf*. Bij nader onderzoek blijkt het al moeilijk beide altijd duidelijk van elkaar te onderscheiden. In feite is er een voortdurend wisselend gesprek in gang, een dynamische, plastische en creatieve resonantie

Kao Feng - han 'Stukje natuur' (17e - 18e eeuw)

Zonlicht, wind, regen, erosie, rondvlinderende insecten, alles werkt...

tussen binnen en buiten. Het levende leven werkt spontaan, als adembaling niet in verstarde tegenstelling, maar als vrij lemniscaat. "Individu" en "omgeving" beïnvloeden elkaar wederzijds. De traditionele chinese natuurfilosofie gaat er zelfs van uit dat de gesteldheid, ja de *gestemdheid* van de mens rechtstreeks van invloed is op het geheimzinnig lot. Zonlicht, wind, regen, erosie, rondvlinderende insecten, alles werkt fluctuerend in op wat zich, levend of anorganisch, ontwikkelt in steeds nieuwe en verrassende patronen.

Aanpassingen ontstaan die zich genetisch nestelen; genetische structuren slaan een zijweg in. Er hoeft maar een klimaat zich lichtelijk te wijzigen, een speelse gammastraal voorbij te komen. Processen en patronen spelen diefje met verlos, deeltjes en golfjes, punten en velden vloeien in elkaar. De differentiatie van onze boeiende planeet is even afhankelijk van wat er over- of doorheen gaat als wat er op ontstaat. Zijn wolken en bliksem nu processen of patronen? Een interessante vraag. En ergens halverwege ontglipt de duidelijkheid. De werkelijkheid blijkt groter, speelser en spontaner dan ons talent hem in een handzame categorie onder te brengen. *Welnu dan: leve de vrijheid.*

Natuur blijkt dus wel op z'n minst spontaan, en vrij.

Een bepaald soort mensen - de "onvolwassenen", waaraan helaas een

structurele overmaat bestaat - doet echter die spontaneiteit voortdurend wezenlijk geweld aan. Onze halve planeet is uitgerooid, de rest zal

....fluctuerend in op wat zich, levend of anorganisch, ontwikkelt in steeds nieuwe en verrassende patronen.

binnenkort wel volgen. De mens is als een pest, een vernietigende factor, die steeds weer als een robot *ingrijpt* vóór hij zich bescheiden, zonder oordeel in de rijkdom heeft verdiept van wat hij aantreft. Arrogant en blind is de mens, en met name de westerse mens, ik schrijf het hier volmondig. In elk geval moet hij geweerd worden uit wat ons nog aan laatste lapjes levende natuur resteert. De menselijke cultuur blijkt meestal duidelijk natuurvijandig, natuur is daarin hoogstens restverschijnsel, dode prooi of buit, of luxe voor een enkeling. Het is een plausibele, helaas - door alle eeuwen - maar al te vaak verpletterend bevestigde gedachte. En zo bestaan er werkveldhypothesen, die de natuur omschrijven als iets dat buiten menselijke invloed om bestaat, en ook ontstaat. Reactie ook op blind en moordend anthropocentrisme.

Voor spontane natuurliefhebbers, en zeker voor natuurliefhebbers in deze overmatig gewelddadige eeuw, een minstens werkbaar uitgangspunt. Met

name voor die gebieden waar we liefst min of meer "ongestoorde" natuur zouden willen zien ontwikkelen, als hoognodig alternatief voor al het kortademig, blind menselijk gedoe. Het gaat om kwaliteit, om tijd zich daartoe langzaam te ontplooiën.

Maar weer moeten we er ons voor hoeden een deelaspect, een werkhypothese letterlijk te nemen, hem dóór te voeren tot objectieve, algemene waarheid. Ook hier zouden we dan met ons dualisme, met onze lineaire neiging tot dichotomie, de werkelijkheid - de spontane, vogelvrije, veelzijdige en grenzeloze werkelijkheid die ons zo dierbaar is - blokkeren. It's only going so far...

Want evenmin als we de natuur - in al haar gradiënten - in absolute zin ooit zullen kunnen definiëren, kunnen we het de mens. Wat is de mens? Eeuwenlang hebben filosofen en andere engagé's zich over die vraag het hoofd gebroken. Allemaal hebben ze er een stukje van belicht, tipjes opgelicht van een grenzeloze sluier. Al die benaderingen zijn waardevol en functioneel, en ze doen toe aan de rijkdom van ons inzicht. Cultuur is een grenzeloos proces, een levend mozaïek, iets als het aanzwellend heden van Bergson, individueel en collectief. Maar een waar filosoof zag meestal al gauw in, dat een definitief, omvattend antwoord, in zulk een caleidoscopische veelheid aan motieven en vectoren, niet te geven is. Voorzover er eenduidige, absolute antwoorden in die zin gegeven zijn hebben ze al gauw geleid tot dwangbuis, moord en concentratiekamp. Een statistisch antwoord is wellicht zo nu en dan te geven, gemeten naar het één of ander deelaspect. Maar in principe: de mens is even ongrijpbaar en spontaan als de natuur. Hij *is* natuur; hij beantwoordt (of hij dat nu weet, en wil, of niet) aan *dezelfde* organische, oecologische, archetypische, inwendige en uitwendige processen. Het meeste wat hij doet is hem bij nader inzien een groot raadsel. "Je denkt dat je het weet, maar je weet het nooit!" zegt de hoofdrolspeler in een film van Bergman. De mens is net zo'n lelie des velds als *Narthecium ossifragum*, de mens is als gras. Een denkend riet, misschien, maar over heel de mens gaat de zon op en onder. Ook voor de mens geldt een binnen en een

buiten, gelden geworteldheid en vervreemding, inwendige coherentie en uitwendige fragmentatie, dood en leven, vrije stroom en gestolde fixatie. Tot op zekere hoogte hebben we de vrijheid onszelf enigszins *in te stellen*, keuzes te doen. We kunnen ons in sterke mate met de natuur verbonden voelen en vanuit wat die ervaring ons ingeeft handelen, min of meer vloeiend en spontaan. We kunnen ons geïnspireerd voelen door, en zelfs empatisch opgenomen in, een hoogst verwonderlijk, maar evident *geheel*. We blijken rechtstreeks deel van ruimtelijk, verweven mozaïek. We kunnen ons ook distantiëren en de wereld en onszelf van buitenaf benaderen. We kunnen isoleren, mens en wereld zien als een object. We kunnen reflecteren. We kunnen versteend raken, verstenen, en onze omgeving tot verstening brengen. We kunnen vernauwen en volstrekt vernietigen. We kunnen smelten, opengaan. We kunnen scheppen, nieuwe configuraties zien, of doen ontstaan. In een bewegelijk wisselspel van complementen speelt ons leven zich dynamisch af, in steeds weer nieuwe en verrassende patronen, in één steeds wisselend, zich alzijds aanpassend en creatief proces. Zijn we nu deel van de natuur, of daarvan de ultieme buitenstaander? Zijn we meer functioneel naarmate we gevoelsmatig ons bestaan *doorleven*, moeten we zijn zoals een buitenwereld ons wil zien? Waar ligt uiteindelijk de nadruk, en in welke *richting* moeten we het zoeken? Hoe klinkt nu toch het klappen van één hand?

Twee vrienden zaten in een wijnhuis wat te drinken. Plots richtte zich de een heel rechtstreeks tot de ander. Het speelt in Duitsland, in de jaren twintig. "Sag mal," vroeg hij met nadruk, "lebt man von innen hinaus, oder von draussen herein?" Lang bleef de ander zwijgen, toen volgde een bedachtzaam antwoord: "Wenn du's mich só fragst: ja!"

Het is alles, dag en nacht, puur creatieve resonantie tussen één en ander.

Alles is tot dáaraan toe: wat binnen is en buiten, grijpbaar en ongrijpbaar, buitengesloten mens en omvattende natuur - alles hangt af van de mate en de lichtval, van de plek en het moment, van invalshoek en achtergrond, van voorgeschiedenis, intenties en

toevalligheden. Alles vloeit wederzijds in elkaar over,

in een verbond, waarin de donzen zoomen wegslonken en de inhoud onderling versmolt en van de andere ontving maar van het eigene deed overstromen.

(J.H. Leopold)

Alles is onlosmakelijk van elkaar doortrokken.

En ons, als mensen, past bescheidenheid.

We weten nog van niets.

We zijn, om met Lucebert te spreken, "een broodkruimel op de rok van het universum". Niets dan een deel, een element van kosmische natuur. Helaas: maar zelden in natuurlijk evenwicht, en met een veel te grote mond. En overdekt, bedolven onder à priori's. De uitwendige mens, die zijn natuur vergat, is niets dan een machine, als een Pavlovbond. Of: als het vliesje bovenop de thee. Maar

Niets is volmaakt, niets is teneinde, alle verstarren is bedrog - alles wat was, vloeide in 't zijnde, alles wat is vloeit nog

(H. Hensen)

Let it be.

Kikvors in meditatie: "Ik mag een kikker zijn, allang had ik een Boeddha kunnen wezen." (18e eeuw)

Rob Leopold is zaadteiler (Cruydt-hoeck), dichter, dagboekschrijver en filosoof.

*Reacties op dit artikel graag naar:
Rob Leopold
Postbus 1414
9701 BK Groningen*
